

Негрнич Н. Д.,

Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, м. Чернівці

СТАНОВЛЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ ЗА РУБЕЖЕМ

У статті здійснено огляд наукової літератури та відстежено основні тенденції розвитку та становлення фразеології як лінгвістичної дисципліни впродовж XX століття. Особлива увага звертається на праці визначних лінгвістів за рубезжем.

Ключові слова: фразеологія, фразеологічна одиниця, ідіома, ідіоматичний принцип, вільні ідіоми, фіксовані ідіоми, вільні словосполучення, фразеологічні сполуки, метафоричні ідіоми, «чисті» ідіоми

В статье сделан обзор научной литературы и отслежено основные тенденции развития и становления фразеологии как лингвистической дисциплины на протяжении XX века. Особое внимание обращается на труды выдающихся лингвистов за рубежом.

Ключевые слова: фразеология, фразеологическая единица, идиома, идиоматический принцип, свободные идиомы, фиксированные идиомы, свободные словосочетания, фразеологические соединения, метафорические идиомы, «чистые» идиомы

This article presents the review of scientific sources and traces basic tendencies of development and formation of phraseology as a linguistic discipline during the XXth century. Special attention is paid to the most significant linguists' works abroad.

Key words: phraseology, phraseological unit, idiom, idiom principle, free idioms, frozen idioms, free combinations, restricted collocations, figurative idioms, pure idioms

Останніми десятиліттями фразеологія привертає до себе значну увагу багатьох науковців. Фразеологізми досліджено з багатьох точок зору, про що свідчать чимало праць (Ш. Баллі, 1905, 1909; Ф. Зайлер, 1922; Л. П. Сміт, 1925; Д. Фірт, 1957; М. Халлідей, 1966; Б. Фрейзер, 1970; А. Маккай, 1972; Р. Хонік, 1980; Р. Гібс, 1980, 1986; Ч. Філлмор, 1988; Д. Сінклер, 1991; Ч. Фернандо, 1994; Р. Мун, 1998; П. Ховарс, 1996, 2002, 2006; А. Урей, 1999, 2000, 2002, 2008, 2011). Утім досі недостатньо вивченим є питання становлення фразеології як самостійної науки. Загальновідомим є той факт, що впродовж багатьох років фразеологія була одним із розділів лексикології.

Мета статті – відстежити становлення та розвиток фразеології у західній мовознавчій школі.

Фразеологія як лінгвістична дисципліна виникла досить недавно (70-ті роки XX століття), однак цьому передувало чимало десятиліть клопіткої праці багатьох зарубіжних та вітчизняних лінгвістів. Основоположником фразеології за правом вважається швейцарський лінгвіст, послідовник Ф. де Соссюра та прибічник Женевської лінгвістичної школи Шарль де Баллі (Ch. Bally), думки якого викладені в книгах «Нарис стилістики» (1905) і «Французька стилістика» (1909). Суть фразеологічної одиниці Ш. Баллі вбачає насамперед у семантичних ознаках. Якщо в якому-небудь словосполученні кожна графічна одиниця частково або повністю втрачає своє значення й тільки сполучення в цілому зберігає чіткий смисл, то можемо стверджувати, що маємо справу з фразеологічним виразом [1, с. 87]. Учений висловив низку прогресивних ідей, що знайшли втілення й розробку в пізніших студіях, зокрема зробив спробу послідовної класифікації стійких словосполучень.

Далі в 1922 році світ побачила праця німецького лінгвіста Фрідріха Зайлера (F. Seiler) «Німецька фразеологія», де автор напрацював класифікацію фразеологізмів, виходячи із додаткових семантичних, структурних та функційних особливостей. Одночасно із Ф. Зайлером англійський лінгвіст Logan P. Smith (Logan P. Smith) видав працю «English Idioms» у збірнику «Society for Pure English», котру пізніше у 1925 році включив до книги «Words and Idioms. Studies in the English Language». Тут уперше автор згадує термін «ідіома», але приділяє мало уваги структурно-семантичним особливостям та відмінностям цих виразів. Принагідно зауважимо, що Л.П. Сміт класифікує ідіоми за сферами людської діяльності.

Д. Фірт (J. R. Firth) у 1957 році опублікував працю «Papers in Linguistics. 1934-1951», де поняття *колокації* чи *словосполучення* є першорядними. М. Халлідей (M. A. K. Halliday), продовжуючи роботу в цьому ж напрямі, працею «Lexis as a linguistic level» (1966) продемонстрував значущість лексики на лінгвальному рівні.

У 1972 році американський мовознавець Адам Маккай (A. Makkai) у праці «Idiom Structure in English» виокремив рівні ідіоматики: лексемний та семемний. 1909/78 роком датується праця Д. Сейдл (Jennifer Seidl) та У. Макморді (W. McMordie) під назвою «English Idioms and How to Use Them». У ній подано визначення ідіоми як: «кластеру слів, що утворюють значення, яке відмінне від значень його компонентів» [6, с. 13]. Це визначення є найбільш розповсюдженим на теперішній час.

Дотримуючись підходу генеративно-трансформаційної лінгвістики Б. Фрейзера (Bruce Fraser) 1970 року, а згодом, 1999 року, і А. Кові (Anthony P. Cowie) досліджували синтаксичну поведінку ідіом. У статті «Idioms within a Transformational Grammar», Б. Фрейзер (1970) встановлює ієрархію семи ступенів ідіом (слід зазначити, що він зосередився на семантичному, а не твірному (non-compositional) визначенні ідіоматичності), починаючи з абсолютно вільних до абсолютно фіксованих (frozen) з точки зору ідіоматичності. Окрім того, він виявив «непокірність» ідіом під час певних синтаксичних трансформацій [5, с. 51]. Найважливішим досягненням Б. Фрейзера у дослідженні ідіом є те, що він запропонував найглибше трактування ідіом з генеративно-трансформаційної точки зору. У праці «Idioms and Idiomaticity» (1994), Ч. Фернандо (Chitra Fernando), австралійська лінгвістка, досліджувала функції ідіом. Вона проаналізувала як ідіоми можуть трансформуватися. Ч. Фернандо стверджує, що трансформація та маніпуляція ідіом використовуються для задоволення комуні-

кативних потреб мовця. Чотири основні трансформації такі як: заміна (substitution), доповнення (addition), перестановка (permutation) (переставлення) та видалення (deletion), використовуються для досягнення певних комунікативних ефектів (впливів) [9].

Когнітивні підходи до аналізу ідіом – нова сфера лінгвістичних досліджень. Тут маємо справу з різноманітними евристичними процесами, що використовуються в різних сферах аналізу для того, аби досягти результатів, яких неможливо було б досягти у скопусі традиційної фразеології. Взагалі існують два базових напрями застосування когнітивних методів у межах фразеології: психологічний та лінгвістичний. Психолінгвісти зробили свій вклад у наше розуміння сталості (formulaicity) та ідіоматичності. У наступних працях: Р. Хонік (R. P. Honeck) «Proverbs, meaning, and group structure» (1980), Р. Хонік та Дж. Темпл (J. G. Temple) «Proverbs: the extended conceptual base and great chain metaphor theories» (1994) та Р. Гібс (R. W. Gibbs) «Spilling the beans on understanding and memory for idioms in conversation» (1980), «Skating on thin ice: literal meaning and understanding idioms in conversation» (1986), психолінгвісти використовували прислів'я та ідіоми в тестах на розуміння мови. Їхні емпіричні результати свідчать про те, що реципієнт досягає метафоричної та ідіоматичної інтерпретації одразу, а не в результаті розпізнавання та роботи над дослівним розумінням сталого виразу [2, с. 617].

Ю. Штраслер (Jürg Strässler) (якраз з часу виникнення прагматичних студій у мовознавстві у 60 – 70-ті роки ХХ ст.) – обирає прагматику проміжною ланкою у соціолінгвістичному напрямі, що панував у той час. У дисертації «Idioms in English: a pragmatic analysis» (1982) він дає визначення ідіоми як функційного елемента мови, а саме прагматичного феномена.

У праці «Regularity and idiomaticity in grammatical constructions: The case of let alone» (1988) Ч. Філлмор (Charles J. Fillmore), П. Кей (Paul Kay) та М. О'Конор (Mary Catherine O'Connor) розвивають власну типологію ідіоматичних виразів. Крім того вони вперше описують «типові» idioms, що є конструкціями із характерними ідіосинкратичними (idiosyncratic) значеннями, які не походять із лексичних одиниць, але характерні для синтаксичного фрейму ідіоми [7]. До того ж, Ч. Філлмор, П. Кей та М. О'Конор наполягають на тому, що роз'яснювальна модель граматики повинна вміщувати семантичну та прагматичну інтерпретацію правил (principles) для повторюваних синтаксичних конструкцій. У цьому ж напрямі працюють Нюнберг Г. (G. Nunberg), Сег І. (I. Sag) та Восоу Т. (T. Wasow), де у статті «Idioms» (1994) вони вирізняють «idiomatically combining expressions» (ідіоматично об'єднані вирази) як наприклад: *to pull strings*, які розподіляють значення поміж своїх компонентів, від «idiomatic phrases» (ідіоматичні фрази), як от: *to kick the bucket*, котрі не володіють такою властивістю. На основі даних результатів, вони розкривають семантичні закономірності у граматичній та тематичній (thematic) поведінці ідіом [2, с. 619].

Праці Джона Сінклера (John Sinclair) мали значний вплив на розвиток корпусної лінгвістики як основи фразеології у Великобританії та на фразеологічну лексику, що базується на корпусі (corpus-based phraseological lexica). У праці «Corpus, Concordance, Collocation» (1991) автор висловив точку зору, що «необхідні два принципи тлумачення значень, які впливають із тексту: принцип вільного вибору («open-choice» principle) та ідіоматичний принцип («idiom» principle)» [3]. Дж. Сінклер та Р. Мун внесли значний вклад у лексику англійських фразових дієслів та ідіом, що базуються на корпусних даних, розробивши «Collins Cobuild Dictionary of phrasal verbs» (1989) та «Collins Cobuild Dictionary of idioms» (1995). У праці «Fixed expressions and idioms in English: a corpus-based approach» Р. Мун (1998), основною є ідея про те, що сталі вирази (fixed expressions) можна повністю зрозуміти, лише розглядаючи їх у тексті, де вони зустрічаються. Таким чином лінгвістка повністю відхилила імпресіоністські підходи до «трансформаційних обмежень» ідіом на користь корпусних досліджень, у яких ідіоми зрозумілі у дискурсі [2].

П. Ховарс (P. Howarth) у ряді праць «The phraseology of learners' academic writing» (1996), «Phraseology – a Select Bibliography» (у співавторстві з А. Койі) (1996), «Phraseological Competence and Written Proficiency» (у співавторстві з А. Койі) (1996), «Phraseology and Second Language Proficiency» (1998), «Phraseology of international press conferences» (2002), «Phraseology of Public International English» (2006) та «Lexical bundles in university spoken and written registers» (2007) досліджував використання сталих виразів у працях авторів, для котрих англійська мова – рідна та друга; використовував комп'ютеризовані підходи, досліджуючи до якої міри і як саме трапляються сталі вирази у формальній англійській мові; відстежував роль фразеології у вивченні англійської як другої мови та розвиток фразеологічної компетенції; вивчав використання сталих виразів у формальному та усному мовленні, а також на міжнародних конференціях між мовцями, котрі є носіями англійської мови та тими, для кого англійська мова не є рідною. Крім того П. Ховарс запропонував модель, у якій вирази можуть розміщуватися у фразеологічному спектрі від вільних словосполучень (free combinations) до фразеологічних сполук (restricted collocations), метафоричних ідіом (figurative idioms) та «чистих» ідіом (pure idioms) [8, с. 292].

А. Урей (Alison Wray) у працях «Formulaic language in learners and native speakers» (1999), «The functions of formulaic language: an integrated model» (2000), «Formulaic language and the lexicon» (2002), «Formulaic language: pushing the boundaries» (2008), «Formulaic language as a barrier to effective communication with people with Alzheimer's Disease» (2011) досліджує яку роль відіграють сталі вирази у вивченні мови та як успішно їх засвоїти. Вона запропонувала новий підхід, виходячи за межі традиційної фразеології, до інтегрованої моделі паттерну (formulaicity) у мові в цілому, включаючи лексикон, сталі вирази у різних літературних стилях, навчання мови та прагматиці. А. Урей опублікувала ряд праць, присвячених formulaicity (formulaic sequences/speech/ language), що свідчить про актуальність даної тематики й досі. Т. Метлокк (T. Matlock) та Р. Гередія (R.R. Heredia) у праці «Understanding phrasal verbs in monolinguals and bilinguals» (2002) стверджують, що спосіб засвоєння ідіом змінюється із зростанням рівня володіння мовою.

П. Кюлікавер (Peter W. Culicover) у праці, що має назву «Syntactic nuts: hard cases, syntactic theory, and language acquisition» (1999) аналізує різноманіття паттернів, які зазвичай класифікують як фразеологізми, і вказує на те, що вони суперечать модульній організації мови відносно алгоритмової граматики (algorithmic grammar) та лексики тому, що ці фразеологізми з'явилися для того, щоб скоротити цю, як вважалося, твердо встановлену межу [4, с. 7].

У 2008 році С. Гріз (Stefan Th. Gries) у праці «Phraseology and linguistic theory: a brief survey» обґрунтував значимість фразеологізму для різних лінгвістичних систем.

Отже, розглянувши доробки багатьох лінгвістів, котрі були напрацьовані впродовж ХХ століття, ми достатньо чітко прослідковуємо процес становлення фразеології як лінгвістичної дисципліни у межах «західної лінгвістичної школи». У першій половині ХХ століття було встановлено предмет, основні поняття та завдання фразеології, а також диференційні ознаки фразеологічних одиниць та їх класифікації з точки зору ідіоматичності та тематично. На межі «пост-структуралізму – функціоналізму» деякі науковці ще притримувалися традиційних досліджень ідіом, а інші вийшли за рамки класичних досліджень. Зокрема Д. Фірт та М. Халлідей наголосили на значущості лексичного рівня у лінгвістиці, але фразеологічні дослідження на той час так і не розвинулися в окрему галузь. Однак, коли функціоналізм набирає розмаху, десь в 70-х роках ХХ ст., науковці починають активно досліджувати мову ідіоматики (треба зауважити, що існує багато термінологічних варіантів: idioms, collocations, fixed expressions, set phrases, formulaic language, prefabricated language). Окрім того, із розвитком генеративно-трансформаційної лінгвістики, когнітивної лінгвістики, конструктивної граматики (Construction Grammar), та корпусної лінгвістики, ще більше розвинулися і дослідження у галузі фразеології, адже процес когніції не може бути повним без достименного знання мови.

Подальші перспективи наших досліджень вбачаємо у відстеженні розвитку фразеології в межах напрацьованих вітчизняних лінгвістів.

Література:

1. Балли Ш. Французская стилистика / Ш. Балли // Пер. с фр. К. А. Долинина. – М. : Изд-во иностр. лит. – 1961. – 394 с.
2. Burger Harald Phraseology: an international handbook of contemporary research / ed. by Harald Burger... [et al.]. – Germany : Braunschweig, 2007. – 1183 p.
3. Cowie A. P. English Dictionaries for Foreign Learners. A History / A. P. Cowie. – OUP, 1999. – 232 p.
4. Gries, S. T. Phraseology and linguistic theory: a brief survey/ S. T. Gries // In S. Granger & F. Meunier (Eds.), *Phraseology: an interdisciplinary perspective*. – Amsterdam: John Benjamins. – 2008. – P. 3-25.
5. Podromou Luke English as a Lingua Franca: A Corpus-based Analysis / L. Podromou. – Norfolk : Biddles, 2008. – 295 p.
6. Seidl J. English Idioms and How to use Them / J. Seidl, W. McMordie. – Oxford : OUP, 1988. – 268 p.
7. Warren B. A Model of Idiomaticity / Beatrice Warren // *Nordic Journal of English Studies* No1. – 2005. – Vol. 4. – P. 35-54.
8. Wulff S. Idiomaticity/ Wulff Stefanie // In: Peter Robinson (ed.). *The Routledge encyclopedia of second language acquisition*. – 2012d. – London : Routledge – P. 291-293.
9. Zhengyuan LIU Analysis of Idiom Variation in the Framework of Linguistic Subjectivity/ Zhengyuan LIU// *English Language Teaching*. – June 2012. – Vol. 5, No. 6 – P. 105-113.